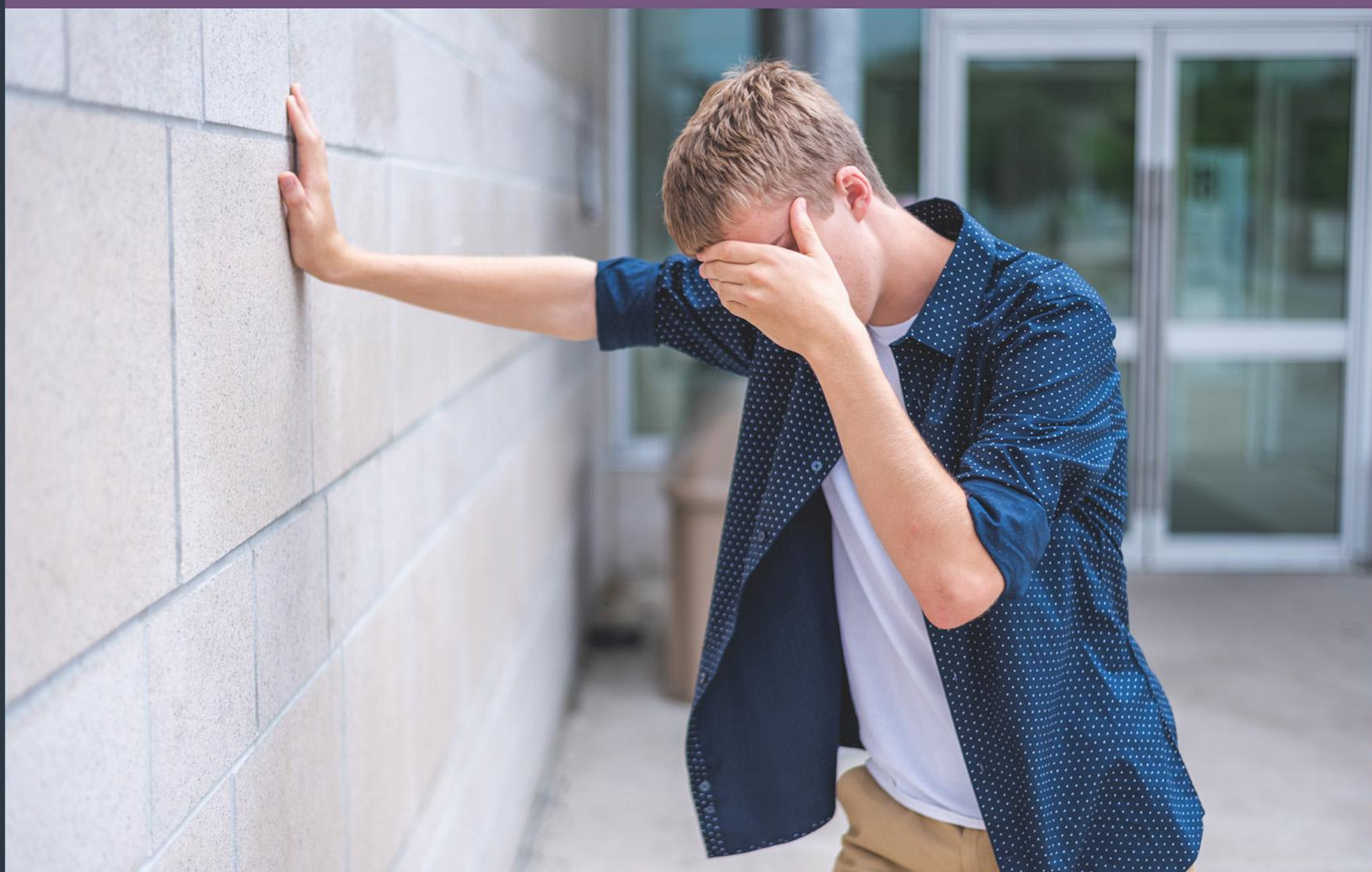

KONTROLNÍ NÁSTROJE PRO ŘEŠENÍ ŠIKANY VE VAŠÍ ŠKOLE

Krizové plány, metodiky a checklisty
pro prevenci a šetření případů šikany

**Kontrolní nástroje
pro řešení šikany
ve vaší škole**

Autoři:

Bc. Lenka Polášková
Mgr. Martina Viewegová
Mgr. Milena Mikulková
Mgr. Eliška Michálková

Vedoucí projektu: Mgr. Eliška Michálková
Redakční a jazyková úprava: Mgr. Jana Vašinová
Sazba: Renata Brtnická
Tisk: Rudi, a. s.

Vydalo Nakladatelství FORUM, s. r. o.
Střelničná 1681/8a
182 00 Praha 8-Kobylisy

© Nakladatelství FORUM, s. r. o., Praha 2018
Vydáno v listopadu 2018
ISBN 978-80-87983-12-6

Obsah šanonu

1. Metodické pokyny MŠMT a jejich uplatnění v praxi školy	7
1.1 Postup prevence a řešení šikany	8
1.2 Nápravná opatření doporučená MŠMT.....	15
1.3 Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči	17
1.4 Šikana zaměřená na učitele: jak jí předcházet a jak ji řešit	23
1.5 Právní odpovědnost školy.....	31
1.6 Trestněprávní hledisko šikany	33
1.7 Podávání podnětů, stížností a oznámení	36
2. Co kontroluje školní inspekce	39
2.1 Povinná dokumentace školy	40
2.2 Inspekční činnost v oblasti prevence rizikového chování v praxi škol	49
2.3 Podněty k inspekční činnosti	58
2.4 Práva a povinnosti účastníků inspekční činnosti ve školách	61
2.5 Průběh inspekční činnosti na místě, šetření krizového plánu.....	63
2.6 Hodnocení a výsledky šetření	66
2.7 Praktická doporučení pro doplnění školního řádu	68
3. Prevence výskytu šikany	73
3.1 Školní program proti šikanování.....	74
3.2 Aktivity vhodné pro prevenci rizikového chování ve školním kolektivu	76
3.3 Aktivity vhodné pro řešení rizikového chování ve školním kolektivu	83

1. Metodické pokyny MŠMT a jejich uplatnění v praxi školy

1.1 Postup prevence a řešení šikany

Šikana bohužel není fenoménem pouze současné doby. Podle odborníků se ve školách vyskytovala již v minulosti a zcela jistě se bude objevovat i v budoucnosti. Úkolem pedagogických pracovníků je, aby na svých školách zavedli taková **preventivní opatření, která vznik tohoto chování u žáků a studentů potlačí**. Zároveň však musejí být připraveni čelit situacím, kdy bude potřeba jejich pomoc.

Je nesmírně důležité, aby škola nehledě na počet svých žáků určila **odpovědnou osobu**, jež se bude oblasti prevence rizikového chování nadále věnovat. Danému pracovníkovi by mělo být umožněno rozšiřování jeho kompetencí, například **dalším vzdáváním**.

PREVENTIVNÍ
PROGRAM,
PROGRAM
PROTI
ŠIKANOVÁNÍ,
KRIZOVÝ
PLÁN

Zároveň bude tato pověřená osoba zodpovědná za **šetření a řešení počáteční šikany a vyhodnocování potřeb školy ve vztahu k pokročilé šikaně**. Ve spolupráci s vedením školy pak vytvoří školní preventivní program, jehož nedílnou součástí se stane i školní program proti šikanování a zcela konkrétní krizový plán s přesnými postupy.

Povinnosti zaměstnanců školy

MŠMT ve svém Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních jasně vymezuje povinnosti klíčových pracovníků školy ve věci **primární prevence**.

ŘEDITEL **Přímo zodpovědným** za prevenci a za řešení zjištěných projevů rizikových forem chování je vždy ředitel. **Mezi jeho povinnosti proto patří:**

- **zabezpečit poskytování poradenských služeb** ve škole se zaměřením na primární prevenci rizikového chování;
- pravidelně **vyhodnocovat minimální preventivní program** školy (viz níže);
- zapracovat řešení aktuálních problémů souvisejících s výskytem rizikového chování ve škole do školního a vnitřního řádu;
- **jmenovat školního metodika prevence**, pedagogického pracovníka, který má pro výkon této činnosti odborné předpoklady, kvalifikaci, případně mu zajistit podmínky ke studiu nezbytnému k výkonu specializovaných činností v oblasti prevence rizikového chování;
- umožnit další vzdělávání školního metodika v oblasti specifické primární prevence;
- podporovat týmovou spolupráci školního metodika, výchovného poradce, školního psychologa / školního speciálního pedagoga, třídních učitelů a dalších pedagogických pracovníků školy při přípravě, realizaci a vyhodnocování preventivního programu;
- spolupracovat s metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně a s krajským školským koordinátorem prevence;
- podporovat aktivity příslušného obecního úřadu zaměřené na rozvoj zdravého životního stylu;

DRUHÉ STADIUM:
FYZICKÁ AGRESE
A PŘITVRZOVÁNÍ
MANIPULACE

V zátěžových situacích (což může být i školou vytvářené konkurenční prostředí), kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že je chození do školy obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se **zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese**. Stupňování agrese může být dáno také neřešením předchozí situace.

TŘETÍ
STADIUM
(KLÍČOVÝ
MOMENT):
VYTVOŘENÍ
JÁDRA

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a **systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti**. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Třída ví, o koho jde: Jedná se o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy o ty „slabé“. Mezi ostatními obvykle platí „raději on než já“.

ČTVRTÉ
STADIUM:
VĚTŠINA
PŘIJÍMÁ
NORMY

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Platí „buď jsi s námi, nebo proti nám“. U členů skupiny přemožené „virem“ se vytvoří jakási alternativní identita, která je zcela poplatná vůdcům. **I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě** – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

PÁTÉ
STADIUM:
TOTALITA
NEBOLI
DOKONALÁ
ŠIKANA

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. **Šikanování se stává skupinovým programem**. Obrazně řečeno nadchází éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty, které lze pro přehlednost označit jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, druzí nemají žádná. Ve 4. a 5. stadiu **reálně hrozí prorůstání parastruktury šikany do oficiální školní struktury**. Stává se to, když je iniciátor šikanování sociometrickou hvězdou: Jde o žáka s výborným prospěchem, jenž má kultivované chování a ochotně pomáhá pedagogovi plnit jeho úkoly.

ZVLÁŠTNOSTI
U PSYCHICKÝCH
ŠIKAN

U psychických šikan se princip stadií nemění, nicméně jejich podoba je jiná. V popředí stojí **nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí**. Často se zraňuje „jen“ slovem a izolací. Rozdíl tkví pouze v tom, že se nestupňuje násilí fyzické, nýbrž psychické. Jeho krutost si však v ničem nezádá s nejbrutálnější fyzickou agresí.

Ve všech případech musí škola zvážit nutnost obrátit se na odborníka. Samozřejmě vždy záleží na zkušenostech pracovníků školy: V případě 1. a 2. stadia lze šikanu řešit bez intervence. Od 3. stupně **je situace natolik vážná, že se doporučuje požádat o pomoc zvenčí** (např. pedagogicko-psychologickou poradnu, středisko výchovné péče, neziskovou organizaci, odborníka apod.).

1.3 Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči

Spolupráce rodiny a školy staví na základech práva, povinností, vzájemného respektu a uznání rolí a odpovědnosti. Ve školském prostředí je velmi znatelná potřeba uplatňování jak práv, tak povinností rodičů a zároveň odpovědnost školy za vytváření podmínek k naplňování práva na vzdělávání a bezpečí dítěte při jeho pobytu ve škole.

§

- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Zmíníme-li základní principy a cíle vzdělávání zakotvené ve školském zákoně, nelze si nevšimnout, že se vzdělávání zakládá na zásadách „**vzájemné úcty, respektu, názorové snášenlivosti, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání**“ [§ 2 odst. 1 písm. c)]. Jedním z cílů vzdělávání je „**rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života**“ [§ 2 odst. 2 písm. a)].

ZÁSADY A CÍLE
VZDĚLÁVÁNÍ

Zabýváme-li se problematikou **prevence a řešení šikany**, pak se bytostně dotýkáme výše uvedených zásad a cílů vzdělávání v oblasti osobnostního a sociálního vývoje žáků. S tím úzce souvisí potřeba **spolupráce rodiny a školy**, vymezení jejich odpovědnosti a povinností. Aby se účinně předcházelo nežádoucím projevům chování zasahujícím důstojnost člověka, je především v rukou rodičů jejich výchovné působení.

Rodičovská odpovědnost

§

- zákon č. 89/2012, občanský zákoník (NOZ);
- **Metodický pokyn** ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních;
- nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 2016/679 z 27. 4. 2016, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů, **GDPR**).

Občanský zákoník vymezuje rodičovskou odpovědnost. Zdůrazňuje, že rodiče jsou primárními pečovateli a vychovateli svých dětí. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a právně končí dosažením jeho svéprávnosti. Většina rodičů plní svoji rodičovskou odpovědnost vůči dítěti řádně, podle svých schopností a možností. Jsou vybaveni rodi-

čovskými kompetencemi v různé míře, obvykle jsou však schopni o své dítě pečovat v rozsahu odpovídajícím jeho vyspělosti a potřebám.

POVINNOST INFORMOVAT ŠKOLU

Školský zákon ukládá rodičům, případně zákonným zástupcům dětí mimo jiné povinnost „**informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích dítěte nebo žáka nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání**“ a „**oznamovat škole a školskému zařízení údaje podle § 28 odst. 2 a 3 a další údaje, které jsou podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnost dítěte a žáka, a změny v těchto údajích**“ [§ 22 odst. 3 písm. c) a e)].

Polemika vyvstává v oblasti, jíž se dotýká metodický pokyn o prevenci a řešení šikano-
vání: Nakolik **mají rodiče informovat školu o rodinných záležitostech**, zejména pokud dochází k rizikovému chování v rodině (rozvod, domácí násilí, zneužívání alkoholu a návykových látek, zanedbávání, zneužívání aj.)? Patří mezi tyto skutečnosti i fakt, že se rozpadá rodina dítěte, respektive rodičovský pár, nebo že v rodině dlouhodobě panují napjaté vztahy, hrozí exekuce či jeden z rodičů, nebo dokonce oba přenechávají odpovědnost za dítě třetí osobě (pokud vůbec) kvůli neúměrnému pracovnímu vytížení? Není to v rozporu s právem na soukromí či v rozporu s obecným nařízením o ochraně osobních údajů, tzv. GDPR?

Z přímé práce s žáky můžeme potvrdit, že v mnoha případech šikany stojí za jejich zrodem právě výše uvedené důvody týkající se **rodinného prostředí dítěte, výchovného působení rodičů** a v neposlední řadě **i podmínek bezpečí ve škole**, respektive péče o sociální klima školy a školních tříd.

VČASNÉ ZACHYCENÍ NEPŘÍZNIVÝCH PODMÍNEK

Cílem informování školy je zejména **včasné zachycení změněných či nepříznivých podmínek** s dopadem na osobnostní, sociální rozvoj dítěte a jeho vzdělávání. V mnoha případech děti problémy v rodině ventilují právě ve školním prostředí zhoršením prospěchu, absencí a záškoláctvím, změnou v chování – ať už v aktivní, či pasivní formě –, zvýšenou agresivitou, rušivým chováním nebo naopak neschopností obstát mezi vrstevníky a stažením se.

V neposlední řadě může docházet k zapojení se do závadné party, experimentování s návykovými látkami, sebepoškozování či dalším projevům rizikového chování. Bez informací jsou takto zasažení žáci obvykle trestáni za své chování vyplývající mnohdy ze zoufalství či bezmoci.

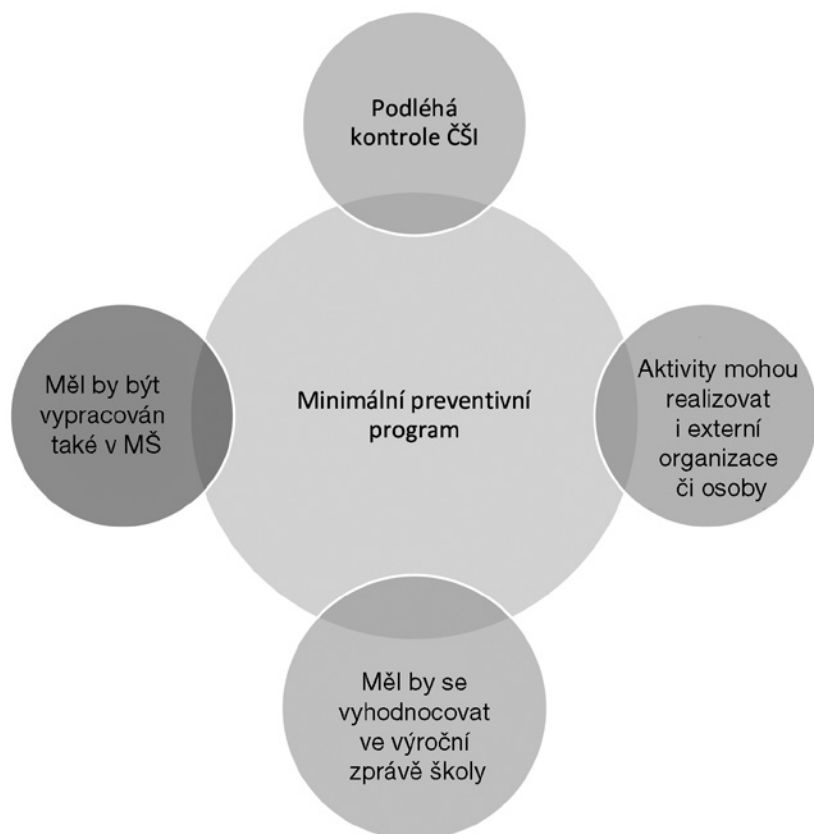

V příloze č. 1 nabízíme zásobu položek, jež mohou usnadnit identifikaci obtížné životní situace ze strany rodiny i školy. Cílem je **rozlišit míru odpovědnosti za řešení situace dítěte a nasměrovat péči**.

Pokud rodiče dostojí své povinnosti, je vhodné **včas informovat třídního učitele** při osobním setkání, případně písemně, že dítě čelí obtížné životní situaci a že jsou připrave-

Minimální preventivní program

(zdroj: Bc. Lenka Polášková)

Doporučení k programům minimální prevence, které nabízejí externí poskytovatelé

V roce 2005 vznikl dokument Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů primární prevence užívání návykových látek (od roku 2012 rozšířené na všechny typy rizikového chování). Podle tohoto dokumentu jsou certifikováni poskytovatelé programů školské primární prevence a jejich programy (všeobecné, selektivní a indikované primární prevence). V praxi je tedy možné pro školu **objednat již certifikovaný program či se seznámit s kritérii, která má kvalitní program obsahovat.**

Na co si dát pozor:

- návaznost na učivo a minimální preventivní program;
- návaznost na situaci ve třídě, ve skupině;
- každý kvalitní program by měl mít svůj manuál, metodiku, která je škole (zařízení) k dispozici;
- program by neměl být zatížen žádnou ideologií (náboženskou či politickou);
- měl by mít vypracovány funkční nástroje hodnocení a evaluace.

2.3 Podněty k inspekční činnosti

- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění platném od 1. 9. 2018 do 31. 8. 2020.

§ 174

ČESKÁ
ŠKOLNÍ
INSPEKCE,
ČŠI

(6) Inspekční činnost se dále provádí na základě **podnětů, stížností a petic**, které svým obsahem spadají do působnosti České školní inspekce podle odst. 2 písm. b) až e). V případě inspekční činnosti konané na základě stížnosti prošetřuje **Česká školní inspekce jednotlivá tvrzení uvedená ve stížnosti a výsledek šetření předává zřizovateli k dalšímu řízení**. Zřizovatel informuje Českou školní inspekci o vyřízení stížnosti a o případných opatřeních přijatých k nápravě.

STÍŽNOST
PODANÁ K ČŠI

Stížnost může podat každá osoba. Zahrnuty jsou taktéž osoby nezletilé. Za stížnost se považuje podání, jímž se stěžovatel domáhá ochrany svých práv a požaduje nápravu. Stížnost je možné zaslat prostřednictvím pošty, e-mailové korespondence nebo sdělit telefonicky. Telefonické podání je ovšem problematické, protože obsah sdělení nelze žádným způsobem doložit. ČŠI neposuzuje stížnosti na základě názvu či nadpisu, ale na základě obsahu. **Prošetřeny jsou všechny podněty.**

PŘÍKLADY STÍŽNOSTÍ, KTERÉ SPADAJÍ DO KOMPETENCE ČŠI:

- komunikace mezi zákonnými zástupci dětí, žáků a studentů;
- hodnocení výsledků vzdělávání žáků a studentů;
- oblast zajištění bezpečnosti a zdraví dětí, žáků a studentů;
- oblast vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami;
- oblast koncepce školních vzdělávacích programů;
- možno na samostatný podklad, nebo pokračovat v podkladu.

PŘÍKLADY STÍŽNOSTÍ, KTERÉ NESPADAJÍ DO KOMPETENCE ČŠI:

- nakládání s osobními údaji zaměstnanců;
- nakládání s osobními údaji dětí, žáků a studentů;
- pracovněprávní problematika – (ne)oprávněnost výpovědi zaměstnance;
- oblast nevhodných hygienických podmínek pro vzdělávání.

Detailní přehled podnětů a stížností České školní inspekci zahrnuje materiál „**Prevence a postup při šetření a vyřizování podnětů.**“ Materiál je dostupný na webových stránkách ČŠI.

3.3 Aktivity vhodné pro řešení rizikového chování ve školním kolektivu

Škola nese za žáky ze zákona odpovědnost a je povinna zajistit jejich bezpečnost. Má zpracovaný minimální preventivní program a školní vzdělávací program. Navzdory preventivním opatřením se však někdy stane, že se objeví šikana či kyberšikana. V takovém případě je potřeba zasáhnout a jednat. Obecně platí, že **čím dříve se tak stane, tím více se předejde negativním následkům do budoucna**. Škola nemá zodpovědnost za to, zda se takový jev objeví, nebo ne. Má zodpovědnost za to, jak se k dané situaci postaví.

Ačkoliv se šikana i kyberšikana definují kromě jiného dlouhodobostí, je potřeba mít na paměti, že někdy do této kategorie může svou intenzitou a záměrem spadat **i jednorázový útok**.

Kromě agresivního chování pachatele a často pasivního chování oběti přispívá k šikaně a kyberšikaně mnohdy lhostejnost, nevšímavost, pasivita nebo tichý souhlas okolí, a to i ze strany pedagogů. Roli může hrát strach či obava, zda a jak situaci řešit. Proto je **důležité vědět, jakou roli v tomto případě pedagog plní, co může nebo musí udělat, a hlavně na koho se může obrátit** – tedy kdo má správné kompetence situaci řešit.

ROLE
PEDAGOGA

K odlišení šikany od škádlení je vhodné využít následující členění:

LEGRACE

- Když se mi to nelíbí, mohu říci „dost“ a ostatní to respektují.
- Všichni máme stejné postavení, a i když si ze sebe děláme legraci nebo se třeba hádáme, jsme rovnocenní.
- Když druhý zjistí, že mi nepodařená legrace ublížila, omluví se.
- Jednou si dělám legraci já, jindy někdo jiný.
- Při legraci a po ní se necítím špatně.

(KYBER)ŠIKANA

- I když řeknu „dost“ nebo „nedělej to“, ostatní to nerespektují.
- Síly jsou v nepoměru. Nemáme stejná práva.
- Čím víc mi to ublížilo, tím větší mají ostatní radost.
- Opakovaně jsem terčem já.
- Trvá to dlouho.
- Cítím se špatně.

Uvedené ovšem nebude platit, pokud se počáteční fázi šikany nepodaří zachytit včas a máme co do činění s **šikanou pokročilou**. V tu chvíli se může stát, že je už oběť identifikována s agresorem a sama již neumí nahlédnout, že se jí děje něco špatného. Může tak na-